

Antervista con Mario Paletto

Travajé për ël piemontèis da l'òutra part dël mond

Canberra (Australia), 25.5.1999

Serafin (Mario) Paletto a l'é dël Pin (col ch'a ciamo Pin Turinèis, ma che për coj ch'a jè stan e për noi ëd Chér a l'é mach "ël Pin", senza gnun arferiment a Turin). Mario a l'é an Australia con soa famija dal dì 'd Natal dël 1972, dòp ëd 21 ani passà an svarià pais dl'Asia. Sò anteresse për ël piemontèis e soa tùa a l'é ëd quaicò ann andarera. An visitand ël salon dël liber a Turin (an ocasion d'un-a dle raire visite che un ch'a sta an Australia a peul fé a sò pais: bele al dì d'ancheuj, a-j van squasi doi dì d'aeroplan), a l'avìa avù manera 'd vèdde le publicassion an piemontèis ëd Brero, 'd Censin Pich e dla "Ca dë Studi Piemontèis" ëd Turin.

Conossù ij piemontesista, sò travaj e sò problema; a l'ha tacà a studié, lese e peui a scrive an piemontèis, a arseive ij giornaj e ij liber, ant na paròla: a desse da fé.

Sò problema, an vivend a Sydney (pi ò meno 15.000 chilometer da Turin) a l'era sempì e complicà ant l'istess temp: come fé a travajé për ël piemontèis?

Mario quaicòs a l'ha fait, e d'òutra ròbe a l'é 'n camin a organiséje.

Is-jè foma conté da chiel.

D: *Vàire e andova a son ij piemontèis an Australia, e vàire a parlo ancor soa lenga?*

R: Èd piemontèis nassù an Piemont a-i na resta mach pi quaicò mila; a son coi che noi i ciamoma "piemontèis-australian" ëd prima generassion, a parlo tuti 'l piemontèis dël pais andoa ch'a son nassù. Coj ch'a lo san lese e scrive...? Mi i chërdo che, senza esageré, a-i na sia meno 'd na sentena an tut l'Australia.

Ij piemontèis-australian ëd prima generassion a son spatarà an tute le region. As treuvo pi numros al nòrd

dël continent, ant lè Stat ëd Queensland, e a-i na son tanti ant lè Stat ëd Victoria e an col dël New South Wales, ch'a l'ha Sydney coma capital.

Sò fieuj e anvod as conto an pòche senten-e 'd mila, concentrà ant le gròsse sità, andoa, pòch për vira, a sè spòsto, maniman che soa condission finanziaria e preparassion professional a-j lo përmet. Costi "fieuj e anvod" anbelessi a sè s-ciamo "piemontèis-australian" dè sconda e tèrsa generassion". As deuv dì che la magioransa ëd lor a parlo squasi gnente piemontèis, ma con nè sfòrs a lo capisso bastansa për savèj ëd lòn ch'as parla. Tra j'australian, j'italo-australian a son stait për un bel pòch ël grup pi numros d'òp dël grup ëd lenga anglèisa; ancheuj ël grup cinèis a sta passand dednans a j'italo-australian; e a val la pen-a armarché, an passand, che ij cinèis-australian ëd prima, sconda e tèrsa generassion a parlo, leso e scrivo la lenga ëd sò pais d'òrigin, e fra la gioventura australiana-a d'òrigin cinèisa ël pèrsent ch'a finiss jè studi universitari e ch'a pija ij vot pi àut a l'é regolarment pi gròss ëd col fra j'italo-australian.

D: *Com'a l'é ch'a l'é nassù l'idèja dl'associassion "Friends of Italian Dialects" ["Amis di Dialèt Italian"]?*

R: Ant ël 1996 i l'hai dame da fé për trové fra ij Piemontèis ëd Sydney n'èchip, bele cita, ëd pèrson-e ch'a l'avèisso la passion ëd fé quaicòs, ansèma con mi, për ten-e viva nòsta lenga piemontèisa fra 'd noi. Da tuti ij canton am disio: "Mario, s'at piàs, fàlo pura, ma mi i l'hai nen ël temp. Peui i soma rivà a na mira che tuti a parlo anglèis...e, dòp tut, a lòn ch'a-j servèria a nòsti giovo ël piemontèis?"

L'anglèis a basta; se pròpi as veul, a sarìa mej dësmentié 'l piemontèis e anprende l'italian!"

A peul esse che d'idèje coma coste a l'abio un quaicò valor, ma ant ël quàder general dël patrimonì e dle "radis" d'ognidun a mi a më smijàvo stonà. I l'hai capì che al pòst ëd perde temp an sèrcand ëd cangeje a l'avria rendùme ëd pi për la formassion dl'èchip ëd contaté 'd pèrson-e 'dcò fòra dla comunità piemontèisa. E dai contat a l'é nassù-je la "Friends of Italian Dialects": na "rèj" formà da gent apassionà ant la tùa dle lenghe regionaj italian-e; fra 'd noi as treuvo piemontèis, lombard, venet, forlan, sard, sicilian, napoletan, e via fòrt.

D: *"Dialèt italian" a l'é nen na bela espression për ij piemontesista. Coma ch'iv dèsfende?*

R: A prima vista a l'é nen na bela espression; ma a vanta ten-e present che noi i soma an Australia, andoa la paròla "dialects" a da nen ël significà pitòst dèspresiativ ch'a da an italian. I l'oma sernù ël mòt "dialects" për rason dè strategia: tuti j'australian a capisso subit lòn ch'i voloma di, senza tirèss andrinta a la question se na parlada a l'é na lenga o mach un dialèt; për noi a-i é nen ëd diferensa tra dialèt e lenghe: përchè lenghe e dialèt a servo l'istess për antèndse. Se j'espert a veulo dèscùt-ne, ch'a fasso pura. Për noi lòn ch'a conta a l'é ten-e viv ël piemontèis, ch'a sia lòn ch'a sia. La natura dle còse a farà sì che pòch për vira a la fin dij cont mach col piemontèis a dzorvivrà përchè a l'ha na grafia standard, a l'ha dè scrittor vajant e a l'ha 'd publicassion che la gent a les.

Ma a noi an piàs ëdcò sente parlé turinèis, verslèis, canavzan e tut ël rest...
D: *It peule parleme dla giornà che i l'avev organisà a Sydney?*

R: Èl 18 d'avril dè st'ann ij "Friends of Italian Dialects" a l'han organisà un rèscontr, a Sydney, ant la sede dël "Fogolar Furlan - Veneto

Club". I l'oma presentà 'd publicassion an piemontèis (e nen mach) e, dzortut, i l'oma anvità a parlé vari espert e savant an sla question lenga e dialet e la tùa dle lenghe minoritarie. Èl Prof. John Milfull, dl'Università del New South Wales, a l'ha parlà dl'arnassita, an tuta Europa, dl'interessi anvers le colture locaj e storicament pi dèspresia, e ël Prof. Giovanni Carsaniga, dl'Università ëd Sydney, a l'ha elaborà ij problema dël rapòrt "lenga-dialèt". La dèscussion a l'é staita anreusa, ma lòn ch'a l'ha fane pi piàs a l'é stait che ij partessipant (dzortut italo-australian) ëd tute le età) a l'han ciamane - squasi obligane - a dene da fé, a seguité an nòsta atività...

D: *Cole ch'a son j'atività ch'i pense d'organisè ant ij mèis a vni?*

R: La rèj "Friends of Italian Dialects" a l'ha decidù d'organisè ant ij mèis a vni tre proget: ël prim a sarìa na serie ëd "Serate Dialettali" quand un cit nùmer (tre o quat) dè svarià comunità a presento 'n programma 'd tipo popolar-dialetal: canson regionaj, letùra ëd poesie, contè dè stòrie, senètte...

La prima a sarà vers èstèmber. A s'anciamerà con ij Piemontèis, ij Sard e ij Roman, ant ël midem local, na duminica dòp mesdì. A sarìa nòsta antension d'organisè la sèira ant un local ch'a sia nen un dij sòlit salon andoa ch'as treuvo le comunità italo-australian-e, ma un local tipo teatro universitari, per dosent o tersent pèrson-e. La lenga dovrà a sarà la lenga 'd minca region ch'as presenta e, mach quand che a-j na fussa pròpi da manca, l'italian.

N'òutra proget, ëd natura pi àuta, a l'è 'n debat, vigoros, an sla controversia dij dialèt: j'òrator a saràn ëd catedratic, bin preparà. I speroma ëd podèila trasmètte 'dcò për un-a dle stassion radio an italian.

L'ultim proget a sarìa d'ancoragè 'd "Sale 'd letura", andoa na vira o doe al mèis coi ch'a-j piàs parlé, lese, scrive, canté ant le diverse lenghe as treuvo e as ten-o alégher për un pàira d'orète...

Ij prim doi proget a son an cors ëd preparassion. Nòsta rèj a l'ha pijasse la responsabilità d'organisèje, con tuta probabilità, prima dla fin ëd novèmber.

Le sale 'd letura a ven-o sù quand ch'a peulo: a dipendo da minca associassion regional: a-i na son dosent e passa a Sydney!

'Ste sale 'd letura a son na ròba neuva; a la gent a-j piàs e a l'é costumà a trovesse minca tant për mangé, bèive e fessla bin (vèdde nòta).

Për andé bin a dovrìo organisè ant la midema manera.

D: *E j'autorità italian-e (consolà, ambassada, etc.)?*

R: Tanti "italianista" fissà a diso ancor: "o i dialèt o l'italian..."; ma për noi a-i van tuti doi. E pòch për vira costa a smija esse 'dcò la manera 'd pensé ant l'Istituto Italiano di Cultura ëd Sydney. A l'é ancor nen èvnùje gnun agiut a noi; ma i pensoma ch'a l'é rivà për noi ël moment ëd fesse sente. La Region Piemont (e tute j'òutre Region) as rendran cont che ant l'Australia quaicòs a bogia. Përchè nen dé n'agiut...?

D: *It penses-to che ij piemontesista an Piemont a peusso giuteve, e coma?*

R: Senza ij piemontesista an Piemont noi piemontèis-australian e mi an particular i sarìo nen viv, coma grup lenghistic e cultural.

Da doi ani më amis Enzo Giribaldi, un fisarmonicista ëd prim ordin e mi i l'oma butà sù un sircol ciamà "Ij Piemontèis d'Australia" e ch'a l'ha soagnà un sito an sl'internet (<http://www.pip.com.au/~ausic/ipa>); Enzo a l'é un "webmaster" vajant e mi i l'hai la responsabilità d'arsèr-

ché ël material. Camillo Brero, Censin Pich, e tuta la "Ca dë Studi Piemontèis" a son èstait e a seguito a esse, për noi, d'esempi, guida e ispirassion.

S'i veule dèscute e ciaciare an èscrivend an piemontèis con Mario Paletto e sò amis, e i l'ave "internet", i peule contatelo a l'adressa:

"Mario Paletto"

<paliao@cia.com.au>

Se, për contra, i l'ave mach piàs 'd sente ancor parlé dl'Australia, a vanta pròpi ch'i lese më tòch ant ij mèis a vni. Arvèdde

Mauro Tosco

ndd: *Ant ël 1991 i l'hai ambattà a San Pé (Valmin-a) un grup d'australian ëd reis piemontèise dlè Stat ëd Victoria.*

Gnanca un a parlava piemontèis, ma, an compens, a l'han fame sòcio onorari 'd soa Associassion.

A m'arzulta che an Piemont a-i sio doe associassion për cudì ij rapòrt con ij "Piemontesi nel mondo", tute doe sovensionà da la pubblica ministrassion regional, ch'a cata 'dcò tanti liber e tanti abonament a giornaj piemontèis (ma nen da noi) për mandèj-je ai "piemontèis" spatarà ant ël mond, spece an Argentina.

Noi i travajoma për ël piemontèis con ël but ëd fé arrive siviltà e lenga piemontèisa përchè i soma convint che sòn a peussa porté benefissi a tut lè Stat an general e a la gent ëd Piemont an particular.

I son e i resto curios ëd savèj coj ch'a son ij but ch'a cisso coste pèrson-e anserie, e chèich vira bin anserie, an èstat lontan a sèrché d'arceupèr 'd aspet dla siviltà ch'a l'ha vist nasse lor o ij sò vej, fòra 'd col ëd trové d'argoment për dèscute e passé 'l temp quand ch'as treuvo con soe cambrade për "mangé, bèive e fessla bin".

B.B.

la festa pi genita dij turinèis: da 3.000 ani San Gioann!

As sà 'd sigur che ij nòsti cé Selt a fasio na gran festa al calé dla neuvi pi curta dl'ann. Neuvi ch'a 'ncapita tuti j'ani 'l 23 ëd giugn.

La festa a l'era coma ch'i peule an-magineve: gran mangiade, gran beivùe, chèich sonada 'd pifer o 'd qualsèssia àutr èstrument sempì e primitiv, ma dzortut a l'era l'ocasion pi gròssa, se nen l'ùnica dl'ann, për èsté 'nsema.

Ij cap dle vàire tribù, ch'a popolavo 'ste colin-e, as trovavo, as parlavo e a fasio 'd programa për l'avni.

Le famije a presentavo soe masnà, as dèsbataravo 'd neuve, 'd consèj, da teracin, da bergé, da cassador; ij giovo as conossio e ij vej a contavo le conte fantasiose dle feste 'd soa gioventura.

Al cò dla festa, ij Druid a 'nvicavo un gran feu e ij giovo pi vajant a dasio dimostrassion ëd sò coragi an sautandje travers, magari con na fiètta 'd n'òutra tribù ch'a j' vardava con j'èuj lusent.

Peui, al calé dj'ultime faravòsche, quand che le brase a diventavo sènner, ognidun a s'anviarava malinconicament anvers soa ca, con la fiosa e

l'angagg d'artrovesse "ëd sigur l'ann ch'a j' ven".

Peui nòsti cé Selt a son èstait conquistà dai roman; a smija sigur che andoa adess a-i é 'l Dòm a-i fusso tre templi dedicà a le divinità roman-e, Geuves, Giunon e Minerva (nen cola dij brichet), e nòsti cé Selt a l'han seguità tranquij a fé soa festa a la neuvi pi curta dl'ann.

Mach che nopà 'd dedichejla al dé selt "Beltan" (o a "Thaur" o a chi ch'i veule), a-j la dedicavo a 'n dé dl'olimp roman.

Peui, dòp dij roman, a son rivàje ij longobard, cristian, e ij tre templi roman a son èdventà tre cese, dedicà al Salvator, a San Gioann Batista e a la Madòna.

San Gioann Batista a l'era 'l sant protetor dij longobard e la cesa dedicà a chiel a l'era la pi gròssa, la pi anportanta e la pi frequentà dle tre, tant a l'é vera ch'a l'é pròpi ant la cesa 'd San Gioann che 'l Duca longobard ëd Turin, Garibald, a ven massà 'l dì 'd Pasqua dël 622.

Tuti 'sti aveniment èstòrich a anfluisso nen an sla festa dl'istà dël 23 'd giugn dij nòsti cé piemontèis, ch'a l'é

pi nen ël cas ëd ciamé Selt.

La festa nassù a pi 'd mila ani anans ëd Crist an onor d'un dé selt, e dedicà peui a 'n dé roman a parte da l'achit ëd l'età d'an mes a sarà fàita për celebré la santità 'd Gioann Batista, ch'a 'ncapitava a la data giusta e, con cost but, a l'ha seguità fin-a ai nòsti di.

Ant ël 1492 ël Cardinal "della Rovere", Vèscò 'd Turin, a fà demoli le tre cese e a fa costruì, a sò pòst, ël Dòm ëd Turin, dedicandlo, mancomal, a Gioann ël Batista, protetor ëd Turin, e inaugurandlo ant ël 1505.

Ma a st'epoca la festa a l'era già dventà anportanta con un sò sirimonia, con ëd sò significà alegòrich (ant ël farò as brusavo tute le ròbe brute dl'ann passà comprèise le còrde dovrà dal boja) e con d'òblig ëd programassion bin precis.

Për esempi la comun-a 'd Grujasch, dont Turin a l'era 'l faldauli, a l'avìa l'angagg ëd fornì le fassin-e për ël farò dla festa 'd San Gioann ëd Turin.

Ebin, ant ël 1384 ij "pèr-pojn" ëd Grujasch a son arfundusse 'd deje le fassin-e an disandje ai turinèis che,

convnù che la festa a l'era la soa, ch'a s'aràngèisso 'dcò a trovesse, a soa ca, la ròba da brusé.

Ij turinèis a l'han mandà a Grujasch, a 'rtiré le fassin-e, l'esèrcit che, antant ch'a l'era là, a l'ha 'dcò, për punission, dirocà 'l pais.

A passo ij sècoj, ël mond a cangia, ij re e i prins a finisso an sofiètta, ma la festa 'd San Gioann ëd Turin a l'é sèmp chila, da tre mila ani. Con sò sirimonia reid.

Èl cortegi an via Roma e piassa Castel, la visita da part ëd Gianduja, për cola giornà gran sirimonia e rapresentant ëd tuti ij turinèis, a la Comun-a, al Dòm e a la Provinsa e peui, a la finitiva, la festa genita an piassa San Carlo con musica, baj e dèscors.

A la ciusa 'l farò, senza le fassin-e 'd Grujasch, ma con chèich chiònio ch'a les l'avni second la mira anté ch'a casca 'l buracìo ch'a sormonta ël baron da brusé, dòp che la thura ch'a lo res a l'é cimìa.

Ant n'epoca coma cola d'ancheuj, anté ch'a basta 'n dil an sèl telecomand për avèj soteuj tuti jè spettacòr che un

a veul: da un, travesti da ròbòt, ch'a spassèggia 'n sla luna, a 'n safeur da corsa ch'as massa contra 'n mura-jet, a doi patanù ch'as ravio-lo 'n s'un let còs a-i saralo mai ëd tant anciamant ant ël San Gioann ëd Turin?

Ma la gent, diane! La gent che për na sèira as serca, as treuva e as parla an amitié e, për na sèira, a serca, e a treuva, an fond ëd sò cheur la sava genita dle rèis dij sò bongrand Selt. Fin-a coj che ij bongrand a jè han an Sirenaica.

Beppe Burzio

SAN GIOANN '95

Pieuva 'd gajet ross...

Gent con un giget doss...

Masnà con euj dè stèila sgranà

'n slè stèile, sberlusente com'euj ëd masnà, antrames

al pisset soagnà dij cop dla sità.

Èl magon còti dla musica meusia d'un refren antich...

A l'é San Gioann.

Tò San Gioann ëd sempe,

mia bela Turin; sempe l'istess,

dai farò dij cè selt a coj

dle miserie d'adess.

Beppe Burzio